

Enmity in the Qur'anic tradition of Prophet Moses (pbuh), a model for protection of the Islamic revolution

Mahmoud Karimi¹, Nabiollah Salari²

Abstract

Enmity is one of the most important factors in the defense of the religious society and revolutionary values against dangers and one of the most effective factors in preserving any religious revolution. In the stories of the Holy Qur'an, the types of actions of the enemy against the prophets and nations and how the prophets faced the enemy are also mentioned in order to be a model for other revolutionary and religious societies. According to hadiths, the people of the Prophet of Islam (pbuh) have many similarities with the people of Israel, and the events of the people of Israel will also happen in the nation of the Prophet of Islam. Therefore, knowing the social political actions of the enemy in the life of Prophet Moses helps to preserve the revolutionary identity of the society and the religious system, in general, and to protect the revolution and the system of the Islamic Republic, in particular. The research method in this article is descriptive-analytical. According to this research, the political-social actions of the enemy that are mentioned in various chapters and verses of the story of Prophet Moses are 1- Social actions: denying the validity of religion and religious people by denying them, accusing them. Religious leaders, spreading rumors and suspicions, mocking, making excuses, introducing the religious community as the cause of problems, spending a lot of money to confront the religious system and destroy the youth force. 2- Political measures: demagoguery and media war, trying to gain consensus against the religious community, threats, bribery, offering negotiations and military action. Knowing these factors, the religious government designs strategies to deal with the enemy and takes necessary measures in order to preserve the principles and revolutionary values of the society.

Keywords: social political actions of the enemy; Islamic Revolution; Enmology; Quranic lessons; Qur'anic stories

1. Associate Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Imam Sadiq University, Tehran, Iran (corresponding author) (karimiimahmoud@gmail.com)

2. Graduated from Master's degree in Qur'anic and Hadith Sciences, Imam Sadiq University (A.S.), Tehran, Iran. nabi.salari@gmail.com

دشمن‌شناسی در سیره قرآنی حضرت موسی (ع)، الگویی برای صیانت از انقلاب اسلامی

محمود کریمی^۱

نبی‌الله سالاری^۲

چکیده

دشمن‌شناسی از مهم‌ترین عوامل دفاع از جامعه دینی و ارزش‌های انقلابی در مقابل خطرها و از عوامل اثرگذار در حفظ هر انقلاب دینی است. در قصص قرآن کریم، به نوع اقدامات دشمن علیه پیامبران و امت‌ها و چگونگی مواجهه پیامبران با دشمن نیز اشاره شده تا الگویی برای سایر جوامع انقلابی و دینی باشد. طبق احادیث، قوم پیامبر اسلام (ص)، شباهت‌های زیادی به قوم بنی اسرائیل دارد و اتفاقات بنی اسرائیل در امت پیامبر اسلام نیز رخ خواهد داد؛ لذا شناخت اقدامات سیاسی اجتماعی دشمن در سیره حضرت موسی، به حفظ هویت انقلابی جامعه و نظام دینی، به طور عام و به صیانت از انقلاب و نظام جمهوری اسلامی، به طور خاص، کمک می‌کند. روش تحقیق در این مقاله، توصیفی-تحلیلی است. براساس این پژوهش، اقدامات سیاسی-اجتماعی دشمن که در سوره‌ها و آیات مختلف داستان حضرت موسی به آنها اشاره شده عبارت است از ۱- اقدامات اجتماعی: انکار حقانیت دین و دین‌داران با تکذیب، مورد اتهام قرار دادن رهبران دینی، شایعه‌سازی و شبهه‌پراکنی، تمسخر، بهانه‌جویی، معرفی جامعه دینی با عنوان عامل مشکلات، صرف هزینه‌های بسیار برای مقابله با نظام دینی و از بین بردن نیروی جوان. ۲- اقدامات سیاسی: عوام‌فریبی و جنگ رسانه‌ای، تلاش برای به دست آوردن اجماع علیه جامعه دینی، تهدید، تطمیع، پیشنهاد مذاکره و اقدام نظامی. با شناخت این عوامل، حاکمیت دینی راهکارهای مقابله با دشمن را طراحی و اقدامات لازم در راستای حفظ اصول و ارزش‌های انقلابی جامعه را اتخاذ می‌کند.

کلیدواژه‌ها: اقدامات سیاسی اجتماعی دشمن؛ انقلاب اسلامی؛ دشمن‌شناسی؛ عبرت‌های قرآنی؛ قصص قرآن.

۱. دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

karimiimahmoud@gmail.com

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

nabi.salari@gmail.com

۱- بیان مسئله

برخی از مباحث اجتماعی-سیاسی قرآن، چون وحدت جامعه، مبارزه با ظلم، برپایی قسط و عدل را دانشمندان و فقها مورد بررسی قرار داده‌اند و مضامین آن به شکل قانون در قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی نیز گنجانده شده است. اما در قرآن، مباحث اجتماعی-سیاسی دیگری نیز وجود دارد که به صراحت، بیان نشده، بلکه با تدبّر، تأمل و ژرف‌اندیشی، می‌توان به آن‌ها رسید. یکی از مباحث سیاسی-اجتماعی که مورد نیاز جامعه انقلابی و دینی است، دشمن‌شناسی است. باتوجه به این که پیامبران، رهبران جامعه خود بوده‌اند و همواره با دشمنانی درگیر بوده‌اند، می‌توان با تدبّر در داستان‌های پیامبران در قرآن کریم، اقدامات سیاسی-اجتماعی دشمن را در مقابل جامعه انقلابی، استخراج کرد. دشمن‌شناسی یکی از توصیه‌های مهمّ مقام معظم رهبری، هم به مسئولان و هم به مردم است. در فرازی از سخنان ایشان آمده است: «هم دشمن را باید شناخت، هم شیوه‌های دشمنی را. راه و رسم‌ها و سمت‌وسوهای را که این‌ها برای دشمنی در نظر گرفته‌اند، [همه] باید بدانند؛ مسئولین باید بدانند، مردم هم باید بدانند.» (سخنرانی رهبر انقلاب، در تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۱۹ در دیدار با مردم قم) شناخت اقدامات سیاسی-اجتماعی دشمن در مقابله با نظام و جامعه دینی و تدبیر راهکارهای لازم برای مقابله با آن اقدامات، پیش‌نیاز رسیدن به قدرت نرم است. طبق برخی از احادیث، قوم پیامبر شباهت‌های زیادی به قوم بنی اسرائیل دارد و اتفاقاتی که در بنی اسرائیل رخ داده، در امت پیامبر اسلام نیز رخ خواهد داد. (ر.ک: هلالی، ۱۴۰۵: ۲/۵۹۹ و ابن ابی شیبّه، ۱۴۰۹: ۷/۴۸۱ و کشی، ۱۴۰۹: ۲۱ و ابن بابویه، ۱۳۹۵: ۲/۵۷۶ و طبرسی، ۱۴۰۳: ۱/۸۶ و سیوطی، بی‌تا: ۱۹/۳۱۸ و متقی هندی، ۱۴۱۹: ۱۱/۱۰۲ و شیخ حرعاملی، ۱۴۲۵: ۱/۳۵۵ و شیخ حرعاملی، ۱۳۶۲: ۱۰۶ و بحرانی، ۱۳۷۴: ۲/۲۶۷ و مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۸/۱۴ و قمی مشهدی، ۱۳۶۸: ۴/۷۸) لذا پرسش اصلی تحقیق در این مقاله به شرح زیر است: برطبق داستان حضرت موسی (ع) در قرآن کریم، دشمن چه اقدامات سیاسی-اجتماعی برای تضعیف و از بین بردن جامعه دینی اتخاذ کرده بود؟ باتوجه به اینکه تاکنون، پژوهشی مستقل در این موضوع، براساس سیره قرآنی حضرت موسی انجام نشده، می‌توان گفت وجه نوآوری این مقاله، آن است که اقدامات سیاسی-اجتماعی دشمن را از بخش‌های پراکنده داستان حضرت موسی در قرآن کریم، استخراج و جمع‌آوری کرده، دسته‌بندی و تحلیل می‌نماید. همچنین بیان سیره قرآنی حضرت موسی براساس ادبیات و گفتمان‌های معاصر، وجه دیگر نوآوری این پژوهش است.

دوره اول
شماره دوم
پیاپی: ۲
پاییز و زمستان
۱۴۰۱

روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی-تحلیلی است. منبع اصلی این مقاله قرآن کریم است و مطالب آن غالباً از آیات شریف قرآن با تدبّر در آیات و با استفاده از تفاسیر، برداشت شده است.

۲- پیشینه تحقیق

در مورد داستان حضرت موسی (ع) در قرآن کریم، پژوهش‌های زیادی انجام شده است. آن دسته از پژوهش‌هایی که به موضوع این مقاله نزدیک است، پژوهش‌هایی است که به جنبه‌های اخلاقی، تربیتی، شیوه‌های تبلیغی و رهبری حضرت موسی (ع) پرداخته‌اند؛ مانند، ۱- «بررسی الگوی هدایت قوم بنی اسرائیل به دست حضرت موسی (ع)». این پایان‌نامه به بیان الگوی رهبری حضرت موسی (ع) در مواجهه با بنی اسرائیل پرداخته و نشان می‌دهد که حضرت با تعامل مستقیم وحدت کلمه و صبر فراوان به هدایت قومش می‌پرداخت. (ر.ک: کاظمی نجف‌آبادی، ۱۳۹۰: ۱۹۴) ۲- «عبرت‌ها در نهضت حضرت موسی (ع)». این پایان‌نامه زندگی حضرت موسی را در قالب داستان و عبرت بیان می‌کند و به یکی از سیاست‌های دشمن با تعبیر «فرعون و سیاست اغفال مردم» نیز اشاره می‌کند. (اشراقی، ۱۳۸۳: ۱۱۳) ۳- «تأثیر الگوی پیامبران الهی بر مبارزات سیاسی امام خمینی با تأکید بر الگوی حضرت موسی (ع)». (بیگی ابهری، ۱۳۹۳) این پایان‌نامه چهار اصل توحیدمحوری، آگاهی‌بخشی، شجاعت و نترسیدن از طاغوت و وحدت کلمه را از اصول مبارزاتی پیامبران و امام خمینی بیان می‌کند. ۴- «تاریخ تحلیلی زندگانی حضرت موسی (ع)». (مه‌دوی، ۱۳۹۵) این پایان‌نامه به تحلیل سقوط دولت بنی اسرائیل و تبدیل جامعه دینی یوسف (ع) به جامعه فرعون، زوال قدرت بنی اسرائیل در مصر، ویژگی‌های جامعه منتظر بنی اسرائیل و بایدهای جامعه منتظر عصر کنونی می‌پردازد. ۵- «روش‌های تربیت در داستان حضرت موسی در قرآن». (مصباح‌الهدی، ۱۳۹۵) در این مقاله، بیان شده است که با دقت و واکاوی در داستان حضرت موسی (ع)، می‌توان روش‌های تربیتی را از آن استخراج کرد؛ روش‌هایی چون روش الگوسازی، محبت، موعظه، ابتلاء و امتحان. ۶- «روش‌های تبلیغی حضرت موسی (علیه السلام) در قرآن کریم». (ضیایی، ۱۳۷۱) در این مقاله، روش‌های تبلیغی حضرت موسی (ع) مانند روش‌های تدریجی، عاطفی، توجیه منطقی، برشمردن نعمت‌ها، تصفیه، مقابله به مثل، مقایسه، نقل قصص، بشارت و انذار و ارائه بینه، بیان شده است. ۷- «شیوه‌های تبلیغی حضرت موسی (علیه السلام)». (ملاحسینی قطرمی، ۱۳۹۵) در این مقاله، شیوه‌های تبلیغی حضرت موسی (ع) بیان شده که عبارت

است از کار گروهی و جلب همکاری هارون، آغاز تبلیغ از منشأ تبلیغ، برخورد شجاعانه با تهدیدها، امید دادن به مردم، توجه دادن به قیامت، تبری، هجرت، مبارزه با انحراف‌ها و خرافه‌ها.

می‌توان گفت پژوهش‌هایی که در مورد داستان حضرت موسی صورت گرفته، بیشتر به گزارش تاریخی و بیان مراحل مختلف زندگی حضرت موسی و شرح و تفصیل آن پرداخته‌اند. طبعاً در این پژوهش‌ها، برخی اقدامات سیاسی-اجتماعی دشمن، به صورت پراکنده بیان شده است. اما تاکنون، پژوهشی نظام‌مند و مستقل در موضوع اقدامات سیاسی - اجتماعی دشمن در سیره قرآنی حضرت موسی (ع) و با توجه به ادبیات سیاسی-اجتماعی معاصر، انجام نشده است.

۳- اقدامات سیاسی-اجتماعی دشمن برای ضربه زدن به جامعه دینی

مراد از اقدامات سیاسی-اجتماعی در این پژوهش، همان سیاست‌ها و روش‌هایی است که دشمن یک جامعه دینی برای ضربه زدن یا از بین بردن آن جامعه اتخاذ می‌کند. در این پژوهش، منظور از دشمن، فرعون و فرعونیان هستند و جامعه دینی، بنی اسرائیل به رهبری حضرت موسی (ع) است. نخست اقدامات اجتماعی دشمن بر اساس آیات شریف قرآن مورد بحث قرار می‌گیرد.

۳-۱. اقدامات اجتماعی دشمن

در بین اقدامات اجتماعی دشمن در سیره قرآنی حضرت موسی، می‌توان به موارد ذیر اشاره کرد:

۳-۱-۱. انکار حقانیت دین و دین‌داران

آغاز جهان با رهبری پیامبران همراه بوده، اما در دوره‌هایی از تاریخ، نمرودها و فرعون‌ها با سوء استفاده از جهل مردم، زمام امور مردم را به دست گرفته‌اند. در این شرایط، خداوند متعال پیامبرانی مبعوث می‌کرد تا جامعه را بر اساس تفکر توحیدی، اداره کنند؛ اما نمرودها و فرعون‌ها به مخالفت و دشمنی با پیامبران برمی‌خاستند و آنان را انکار می‌کردند. برای نمونه، در مواجهه حضرت موسی (ع) با فرعون، انکار دین و دینداران با شیوه‌های ذیر صورت گرفته است:

۳-۱-۱-۱. تکذیب

تکذیب، نسبت دروغ دادن به کسی یا دروغ‌گو دانستن او است. (ر.ک: ابن منظور، ۱۴۱۴: ۷۰۸/۱ و بستانی، ۱۳۷۵: ۷۲۳ و قرشی بنایی، ۱۴۱۲: ۶/۹۸) تکذیب در قرآن کریم، یکی از اقدامات آل فرعون برای انکار آیات الهی مطرح شده است.

(آل عمران/ ۱۱ و الأنفال/ ۵۴) حضرت موسی (ع) در مقابله با فرعون، وقتی معجزه (عصا و ید بیضاء) می‌آورد، فرعونیان در جواب می‌گویند: «هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ»، (النمل/ ۱۳) این پاسخ، هم تکذیب است، هم تهمت و هم شُبّهه. تکذیب است از آن جهت که حضرت موسی (ع) معجزه‌ای از جانب خدا آورد، ولی فرعونیان این معجزات را سحر دانستند؛ پس معجزه بودنِ کارِ حضرت موسی (ع) دروغ دانسته شد. تهمت است؛ چون وقتی این معجزات سحر باشد، یعنی حضرت موسی (ع) ساحر است نه پیامبر و شُبّهه است؛ چون مردمی که با دیدن این معجزات می‌خواستند به حضرت موسی (ع) ایمان بیاورند، با این شُبّهه (که کارِ حضرت موسی معجزه نیست، بلکه سحر است)، در معجزه بودنِ کارِ حضرت موسی (ع) شک می‌کنند؛ بنابراین همین عبارت ساده «هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ»، هم تکذیب است، هم تهمت و هم شُبّهه که در آیات زیادی که مربوط به داستان حضرت موسی (ع) است، در قرآن کریم آمده است. (ر.ک: الأعراف/ ۱۰۹ و ۱۳۲؛ یونس/ ۷۶ و الشعراء/ ۳۴ و غافر/ ۲۴ و الذاریات/ ۳۹) آیات دیگری که به تکذیب اشاره دارند، آیه ۲۱ از سوره نازعات و آیه ۴۸ از سوره مؤمنون است.

در آذر ۱۳۹۰، اتفاقی بسیار مهم در صدر اخبار جهان قرار گرفت؛ یک فروند هواپیمای جاسوسی، بدون سرنشین فوق پیشرفته آمریکایی، به نام RQ-۱۷۰ که از مرزهای شرقی وارد کشور شده بود، به دست نیروهای جنگ الکترونیک سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، تحت کنترل درآمد و به سلامت به زمین نشست. این خبر بلافاصله، به خبر اول اکثر رسانه‌های جهان تبدیل شد. با انتشار این خبر، مقامات آمریکایی که از قدرت اطلاعاتی و الکترونیکی نیروهای نظامی ایران و از افتضاح خود دستپاچه شده بودند، ابتدا یا سکوت کردند یا آن را تکذیب کردند، اما چندی بعد، با انتشار تصاویر این هواپیمای جاسوسی به دست نیروهای مسلح و پخش آنها از صداوسیما، مجبور به تأیید این خبر شدند.^۱ دشمنان جمهوری اسلامی ایران، همواره، تلاش دارند تا در جنگ رسانه‌ای، دستاوردهای انقلاب را تکذیب کنند. در این شرایط، رسانه ملی و سایر رسانه‌ها و ارگان‌های نظام، باید تدابیری بیندیشند تا نقشه‌های دشمن را خنثی کنند.

۳-۱-۱-۲. اتهام‌زدن به رهبران و نخبگان جامعه

علاوه بر آیاتی که تهمتِ ساحر بودن را متوجه حضرت موسی می‌کند، آیاتی که در آن، حضرت موسی (ع) مجنون دانسته می‌شود (الشعراء/ ۲۷ و الذاریات/ ۳۹) و نیز آیه‌ای

که در آن فرعون به ملامی گوید: «می خواهد با جادویش شمارا از سرزمینتان بیرون کند؛ پس شما چه نظر می دهید؟» (الشعراء/۳۵)، نوعی تهمت است. در آیه ۳۵ سوره شعراء، فرعون با بیان اینکه موسی می خواهد سرزمینشان را از دستشان بگیرد، قبطیان را علیه حضرت موسی تحریک می کند. (ر.ک: طباطبایی، ۱۴۱۷/۱۵: ۲۷۳) در حالی که درخواست حضرت موسی آزادی بنی اسرائیل بود، فرعون این تهمت را متوجه موسی کرد که جامعه را بر ضد او بسیج کند. (ر.ک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۵/۲۱۷). برای قبطیان، حفظ سرزمین شان خیلی مهم بود و با هرکس که می خواست سرزمین شان را از دست آنان بگیرد، مقابله می کردند. پس فرعون آنان را ترسانید که موسی می خواهد شما را از وطن آواره نماید. (ر.ک: بانوی اصفهانی، ۱۳۶۱: ۲۳۹/۹) امروزه نیز دشمنان جمهوری اسلامی ایران، مانند آمریکا و انگلیس، با انواع اتهام ها، سعی دارند برای ضربه زدن به ایران، به اجماع جهانی دست یابند؛ اتهاماتی مانند نقض حقوق بشر، نقض حقوق زنان، نبود دموکراسی و تلاش ایران برای رسیدن به بمب هسته ای که موجب به خطر افتادن امنیت جهان می شود.

۳-۱-۳. شبهه پراکنی و شایعه سازی

پیش تر بیان شد که سحر دانستن معجزه حضرت موسی، نوعی شبهه پراکنی برای شک کردن مردم در ایمان آوردن به حضرت موسی بود. این شبهه پراکنی در حالی بود که خودشان به حق بودن معجزات حضرت موسی یقین داشتند: «هنگامی که معجزات روشن ما به سوی شان آمد، گفتند، این جادویی آشکار است و آنها را در حالی که باطن شان به الهی بودن آن معجزات یقین داشت، ستمکارانه و برتری جویانه انکار کردند.» (النمل: ۱۳ و ۱۴)

امروزه نیز دشمنان جمهوری اسلامی ایران، شبهه های زیادی برای به شک انداختن مردم، درباره نظام جمهوری اسلامی ایران، مطرح می کنند. در بخشی از سخنان رهبری جمهوری اسلامی آمده است: «دشمنان، مرتباً، امروز در زمینه های سیاسی، شبهه آفرینی می کنند؛ راجع به اینکه ایران چرا در منطقه حضور دارد. حالا مدعی کیست؟ آمریکا! که همه جا حضور فتنه گرانه و مفسدانه پیدا می کند؛ هر جا آمریکا هست، فساد هست؛ هر جا آمریکا هست، فتنه هست. دولت فتنه گر و فساد انگیز آمریکا به ما می گوید، شما چرا در منطقه حضور دارید! خُب، ما [اگر] در منطقه حضور داریم، باید از تو اجازه بگیریم؟ ما برای حضور در منطقه، بایستی با دولت های منطقه مذاکره کنیم؛ گفتگو کنیم؛ با شما چرا بیاییم گفتگو کنیم؟ هروقت خواستیم در آمریکا حضور پیدا کنیم، با شما باید گفتگو کنیم.» (سخنرانی مقام معظم رهبری در دیدار با مداحان اهل بیت، مورخ ۱۳۹۶/۱۲/۱۷)

وقتی حضرت موسی (ع) نزد فرعون می‌رود و خود را رسولِ ربِّ العالمین معرفی می‌کند و برای فرعونیان معجزه می‌آورد، فرعونیان به او می‌خندند: «فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَاهُمْ مِنْهَا يَحْكُونَ»، (الزخرف/ ۴۷) چرا فرعونیان با دیدن معجزه می‌خندند؟ معجزه‌ای که انسان را مات و مبهوت می‌کند و سبب می‌شود که مردم به خدا ایمان بیاورند، چه جای خنده دارد؟ این درحالی است که باتوجه به آیه ۱۳ و ۱۴ سوره نمل، فرعونیان به حقانیت موسی یقین داشتند. شاید این خنده برای این بود که وانمود کنند حضرت موسی کار خاصی انجام نداده و این معجزات، سحر و جادو است. به عبارتی دیگر، خنده و تمسخر نشانه هوجوی گری مخالفان در عین باور داشتن حقانیت حضرت موسی (ع) است. (ر.ک: قرائتی، ۱۳۸۳: ۸۰/ ۴۶۰)

نمونه دیگری از تمسخر، آنجایی است که فرعون برای انکار حقانیت موسی، این‌گونه استدلال می‌کند: «مگر نه این است که من از این کسی که خوار و بی‌مقدار است و نمی‌تواند روشن و گویا سخن گوید، بهترم؟» (الزخرف/ ۵۲) این درحالی بود که موسی هرگز در آن زمان لکنت زبان نداشت؛ چراکه خداوند دعای او را مستجاب کرد و سنگینی زبانش را برطرف ساخت. (ر.ک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۸۶/ ۲۱) باتوجه به این مطالب، مردم یک جامعه دینی نباید با تمسخر دشمن، خود را ببازند. تمسخر در دنیای امروز، ممکن است تمسخرِ حجاب و عفاف و دیگر ارزش‌های دینی دینداران باشد و دشمن، رفتاری‌های دینی را نشانه عقب‌ماندگی و عدم پیشرفت جوامع محسوب کند. کسی که در مقابل تمسخرِ دشمن ضعیف باشد، چاره‌ای ندارد جز آنکه طوری رفتار کند که دشمن از او ایرادی نگیرد. چنین کسی همیشه در مقابل دشمن، ضعیف باقی خواهد ماند.

۳-۱-۲. بهانه جویی

وقتی حضرت موسی به همراه برادرش (هارون)، به سوی فرعونیان رفتند و معجزاتی را به آن‌ها نشان دادند، فرعونیان با این که به حق بودن معجزات حضرت موسی یقین داشتند (النمل/ ۱۴)، بهانه‌ای برای تکذیبِ موسی و هارون مطرح کردند و چون می‌دانستند که مردم، تکذیبِ بدون دلیل را نمی‌پذیرند، پس بهانه‌ای آوردند که عوام فریب نیز باشد و گفتند: «آیا به دو بشری که مانند خودمان هستند، ایمان بیاوریم؛ درحالی که قوم [و قبیله] آن دو بردگان ما هستند؟ در نتیجه هر دو را تکذیب کردند.» (المؤمنون/ ۴۷ و ۴۸). این بهانه، همانند بهانه کسانی که بت پرستیِ آباء و اجداد خود را دلیلی برای عدم ایمان آوردن خود مطرح می‌کردند (الأنبیاء/ ۵۳)، برای مردم گمراه‌کننده بود.

امروزه، دشمنان جمهوری اسلامی ایران نیز با مطرح کردن بهانه‌های مختلف، مانند بهانه‌هسته‌ای، حقوق بشر، خشونت در دین و احکام دینی و... با ابزار جنگ رسانه‌ای، سعی می‌کنند با دلسرد کردن مردم، از پیشرفت نظام اسلامی جلوگیری کنند. در این شرایط، سیاست‌مقابله با دشمنان نباید از بین بردن بهانه‌های دشمن باشد. مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان نظام در تاریخ ۱۳۹۵/۳/۲۵، در مورد پایان نداشتن بهانه‌های دشمن، می‌فرماید: «خُب، حالا قضیه هسته‌ای حل شده؛ ببینید تمام است قضیه؟ قضیه موشک‌ها پیش آمد؛ قضیه موشک‌ها حل بشود، قضیه حقوق بشر است؛ قضیه حقوق بشر حل بشود، قضیه شورای نگهبان است؛ قضیه شورای نگهبان حل بشود، قضیه اصل رهبری و ولایت فقیه است؛ قضیه ولایت فقیه حل بشود، قضیه اصل قانون اساسی و حاکمیت اسلام است؛ اینها است.» بنابراین، بهانه‌های دشمن تمامی ندارد.

۳-۱-۳. معرفی دین و جامعه دینی با عنوان عامل مشکلات

در داستان حضرت موسی، وقتی به فرعونیان آسیبی می‌رسید، حضرت موسی و همراهانش را علت مشکلات می‌دانستند: «و چون گزند و آسیبی به آنان می‌رسید، به موسی و همراهانش فال بد می‌زدند.» (الأعراف/۱۳۱) «وقتی بلا و آفتی به آنان اصابت می‌نمود، به موسی و مؤمنین نسبت می‌دادند.» (بانوی اصفهانی، ۱۳۶۱: ۲۷۰/۵)

دشمنان اسلام همواره کوشیده‌اند تا مشکلات را به دین اسلام نسبت دهند؛ مثلاً در زمان آتاترک و رضاخان، اسلام علت عدم توسعه و پیشرفت، معرفی می‌شود و رضاخان برای رسیدن به پیشرفت، دست به کشف حجاب می‌زند؛ کاری که آتاترک در ترکیه انجام داد یا عامل خشونت در جهان، دین اسلام معرفی می‌شود؛ به طور مثال در بررسی به عمل آمده، مشخص شد که گزارش‌های پخش شده در غرب، پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ چنین القا می‌کرد که مسلمانان نه تنها از تروریسم و کشتن بی‌گناهان حمایت می‌کنند، بلکه از دیدن مرگ غیرمسلمانان نیز خوشحال می‌شوند. (ر.ک: امینیان، ۱۳۸۷: ۱۲۱) وقتی دشمن با جنگ رسانه‌ای و عوام‌فریبی، مسلمانان را تروریست، مخالف حقوق بشر و آزادی و... معرفی می‌کند، می‌تواند اجماعی جهانی علیه یک کشور اسلامی، مانند جمهوری اسلامی ایران، به دست آورد.

۳-۱-۴. صرف بیشترین هزینه‌ها برای مقابله با جامعه دینی

وقتی حضرت موسی نزد فرعون رفت، معجزاتی را به فرعون و فرعونیان نشان

داد، اما در نهایت، فرعونیان حضرت موسی را تکذیب کردند و به او تهمتِ ساحر بودن زدند و قرار شد حضرت موسی با ساحران مقابله کند. فرعونیان برای مقابله با حضرت موسی، همه توان خود را به کار گرفتند و بهترین ساحران را از شهرهای مختلف گردآوردند: «نیروهای گردآورنده را به شهرها روانه کن تا هر جادوگر دانا را نزد تو آورند.» (الأعراف/ ۱۱۱ و ۱۱۲؛ الشعراء/ ۳۶ و ۳۷) وقتی ساحران نزد فرعون آمدند، در صورتِ پیروزی شان بر حضرت موسی، از فرعون درخواست پاداش کردند: «و جادوگران نزد فرعون آمدند [و] گفتند: آیا اگر پیروز شویم، حتماً برای ما پاداش و مزد قابل توجهی خواهد بود؟ گفت: آری، و یقیناً از مقربان خواهید بود.» (الأعراف/ ۱۱۳ و ۱۱۴؛ الشعراء/ ۴۱ و ۴۲) این آیات نشان می‌دهد، طاغوت‌ها و ستمگران، از عالمان و متخصصان مخالفِ حق حمایت می‌کنند و برای سرکوبی حق و مردان حق، سرمایه‌گذاری می‌کنند. (ر.ک: قرائتی، ۱۳۸۳: ۱۴۱/۴). فرعون برای مقابله با حضرت موسی، هرچه در توان داشت، هزینه کرد. امروزه نیز دشمنان اسلام برای مقابله با اسلام، هزینه‌های بسیاری صرف می‌کنند که برای نمونه، می‌توان به پهباد ۲۰۰ میلیون دلاری آمریکا اشاره کرد که در تاریخ ۱۳۹۸/۰۳/۳۰ به دست سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ساقط شد. ۱۰ همچنین «دونالد ترامپ»، رئیس‌جمهور آمریکا، بارها از دوران رقابت‌های انتخاباتی گفته که آمریکا بعد از حملات ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۱ تا کنون، ۷ تریلیون دلار در منطقه «خاورمیانه» (غرب آسیا) هزینه کرده، اما دستاوردی نداشته است. ۲ آمریکا در خاورمیانه هرچه توانست هزینه کرد تا جریان مقاومت را شکست دهد، اما در نهایت، جریان مقاومت پیروز شد.

۳-۱-۵. بی‌انگیزه کردن و از بین بردن نیروی جوان

وقتی حضرت موسی حق را به فرعونیان نشان داد، فرعونیان به جای اینکه ایمان بیاورند، دستور به کشتار فرزندان مؤمنان دادند: «هنگامی که حق را از سوی ما برای آنان آورد، گفتند، پسران کسانی را که به موسی ایمان آورده‌اند، بکشید و زنان شان را [برای بیگاری و خدمت] زنده بگذارید.» (غافر/ ۲۵) بدیهی است که یکی از اهرم‌های قدرت هر جامعه‌ای، نیروی جوان آن جامعه است. شاید دلیل اینکه فرعونیان گفتند «اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا» (غافر/ ۲۵)، برای از بین بردن نیروی جوان بود. در واقع، فرعون دست به يك مبارزه ریشه‌دار و عمیق می‌زند و تصمیم بر کاری می‌گیرد که در آینده، به کلی قدرت بنی اسرائیل را درهم بشکند و آن اینکه

مردان جنگی و مبارز را با کشتن فرزندان بنی اسرائیل ریشه‌کن سازد. (ر.ک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۶/ ۶۰۹).

جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس، بهترین جوانان خود را برای حفظ جامعه اسلامی، فدا کرد. اگر در گذشته فرعون از افزایش جمعیت دشمنانش (بنی اسرائیل) نگران بود و جوانان را می‌کشت (ر.ک: ضیایی، ۱۳۷۱: ۵۰)، امروزه، سیاست از بین بردن نیروی جوان به دست دشمن، از طریق جنگ نرم و تغییر سبک زندگی، با تبلیغ سیاست‌هایی چون فرزند کمتر، زندگی بهتر، ادامه می‌یابد. مقام معظم رهبری این سیاست را نسخه دشمنان می‌داند و می‌فرماید: «سیاست جمعیتی غربی‌ها که «فرزند کمتر، زندگی بهتر»، سیاست اروپایی است، سیاست غربی است.» (بیانات رهبر انقلاب در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۷/۰۱/۰۱) «قضیه جمعیت یکی از همان نسخه‌های غربی است. اخیراً دستگاه تبلیغاتی دولت انگلیس خبیث تجویز نسخه هم کرده که ایران برای سی میلیون جمعیت، خیلی کشور خوبی خواهد بود! چشمتان چهار تا! ان شاء الله این جمعیت به ۱۵۰ میلیون هم خواهد رسید. سیاست‌های جمعیتی کشور (آنهایی که دنبال می‌کردیم) سیاست‌های غلطی بود.» (بیانات رهبر انقلاب در دیدار با مسئولان نظام در تاریخ ۱۳۹۷/۰۳/۰۲)

فرزندآوری از توصیه‌های مهم دین اسلام است و احادیثی چون «ازدواج کنید تا عده شما بسیار شود، زیرا من در روز رستاخیز به فزونی شما بر امت‌های دیگر افتخار می‌کنم.» (ر.ک: قطب الدین راوندی، ۱۴۰۹: ۲/ ۹۲۰ و زمخشری، ۱۹۷۹: ۶۵۴ و مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۷/ ۲۵۹) یا حدیث «وَأَطْلُبُوا الْوَلَدَ فَإِنِّي أَكْثُرُ بِكُمْ الْأُمَّمَ عَدَا» (ابن بابویه، ۱۳۶۲: ۲/ ۶۱۵ و شیخ حرّ عاملی، ۱۴۰۹: ۲۰/ ۱۵ و مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۰/ ۹۳) در اهمیت فرزندآوری نقل شده است.

۳-۲. اقدامات سیاسی دشمن

در باب اقدامات سیاسی دشمن در سیره قرآنی حضرت موسی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۳-۲-۱. جنگ رسانه‌ای

باتوجه به اینکه فرعونیان مادی‌نگر بودند (ر.ک: بانوی اصفهانی، ۱۳۶۱: ۵/ ۲۷۶)، فرعون برای انکار حضرت موسی، دست به عوام‌فریبی می‌زند و برای قومش چنین استدلال می‌کند: «ای قوم من! آیا حکومت و پادشاهی مصر ویژه من نیست و این نهرها از زیر [کاخ‌های] من به فرمان من روان نیستند؟ آیا [عظمت

و حشمت من و فقر و تهیدستی موسی را] نمی بینید؟ مگر نه این است که من از این کسی که خوار و بی مقدار است و نمی تواند روشن و گویا سخن گوید، بهترم؟ [اگر موسی عزت، سربلندی، کرامت و شخصیت دارد] پس چرا دستبندهای زرین و طلا بر او آویخته نشده است؟ یا چرا فرشتگانی [برای اثبات نبوتش] همراه او نیامده اند؟» (الزخرف/ ۵۱ - ۵۳). این عوام فریبی فرعون و انتشار آن در بین توده مردم که امروز از آن به جنگ رسانه‌ای تعبیر می شود، مؤثر واقع گردید، زیرا مردم با فریب خوردن در این جنگ رسانه‌ای، از فرعون اطاعت کردند: «پس او قومش را سبک مغز شمرد [و آنان را با وسوسه و اغواگری فریفت و خوارشان کرد]: در نتیجه از او اطاعت کردند.» (الزخرف/ ۵۴)

وقتی حضرت موسی نزد فرعون می رود و توضیحاتی درباره رب العالمین ارائه می دهد، فرعون که ادعا کرده بود «من پروردگار بزرگ تر شما هستم» (الأعلى/ ۲۴)، نسبت به جایگاه خود، احساس خطر می کند؛ چراکه رب العالمین را رقیب خود می بیند؛ رقیبی که می تواند مردم را از سلطه او خارج کند. پس برای اینکه رقیب خود، یعنی رب العالمین را از میان بردارد و فرمانروایی بر مردم را ادامه دهد، به وزیرش، هامان، دستور می دهد بنای بلندی بسازند و طبق برخی از اقوال، فرعون تیری به کمان گذاشت و به آسمان پرتاب کرد؛ تیر بر اثر اصابت به پرنده‌ای یا طبق توطئه قبلی خودش، خون آلود بازگشت. فرعون از آنجا پائین آمد و به مردم گفت: «بروید و فکرتان راحت باشد؛ خدای موسی را کشتم!» (ر.ک: ابوالفتوح رازی، ۱۴۰۸: ۱۳۶/۱۵ و مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۳۷/۱۶)

امروزه، عوام فریبی در قالب جنگ رسانه‌ای نیز یکی از اقدامات اصلی دشمن است. بعد از جنگ جهانی دوم، دنیا به بلوک شرق و غرب تقسیم شده بود. در بلوک غرب، تفکر لیبرالیسم و سرمایه داری تسلط داشت؛ در بلوک شرق هم، اندیشه کمونیسم و سوسیالیسم حکومت می کرد و هردو بلوک با تباری ها و زدوبندهایی که با هم داشتند، بر بخش هایی از دنیا حکومت می کردند و البته هر کدام به نحوی، سعی می نمودند تا به تنهایی، حاکمیت سیاسی فکری و اقتصادی دنیا را به دست داشته باشند. (کربله، ۱۳۷۷: ۶۹) یکی از شاخص های اصلی بلوک شرق و غرب، به راه انداختن جنگ رسانه‌ای گسترده و توسعه تبلیغات منفی و افشاگرانه علیه یکدیگر بود. (رمضانی، ۱۳۸۵: ۱۷) با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، اصطلاح بلوک شرق و غرب از میان رفت. (بابایی، ۱۳۸۴: ۸۲) و امروز، آمریکا به کمک قدرت رسانه‌ای که دارد، مردم جهان را به صورت یک جانبه فریب می دهد و جنگ رسانه‌ای تمام عیاری علیه ملت‌ها به راه انداخته است که

تغییر تفکر، باور و سبک زندگی مردم دنیا، هدف این جنگ است. در واقع، آمریکا همان سخن فرعون را بر زبان جاری می‌کند که گفت: «أَلَيْسَ لِي مُلْكٌ مِصْرَ». (الزخرف/۵۱) بدیهی است وقتی نظامی، مانند جمهوری اسلامی ایران، شکل می‌گیرد و فریاد نه شرقی نه غربی سر می‌دهد، آمریکا برای اینکه اثبات کند تنها او می‌تواند جهان را اداره کند، با این نظام به مقابله برمی‌خیزد؛ همان‌گونه که فرعون به مقابله با حضرت موسی و نظام دینی او برخاست.

مقام معظم رهبری درباره اهمیت جنگ رسانه‌ای می‌فرمایند: «دشمن یک جنگ اقتصادی همه‌جانبه‌ای را علیه ما شروع کرده. اتاق جنگ هم دارند؛ بادقت هم دارند بررسی می‌کنند؛ مأمور دارند و دائم در حال تحرکتند؛ در این تردیدی نیست؛؛ یک چنین جنگی ما داریم؛ لکن یک جنگ دیگری هم هست که از آن جنگ، خیلی اوقات، غفلت داریم؛ اهمّیت آن جنگ کمتر از جنگ اقتصادی نیست، بلکه گاهی زمینه‌ساز تأثیر جنگ اقتصادی است؛ آن جنگ چیست؟ آن جنگ، جنگ رسانه‌ای، جنگ فضاسازی عمومی، جنگ تبلیغاتی است؛ خیلی مهم است... حالا شما اشاره کردید به مسئله سگه و ارز و کاهش ارزش پول ملی و بالا رفتن قیمت ارزهای بیگانه؛ بله، این درست است؛ بخش مهمی از این به وسیله همین تبلیغات دارد اتفاق می‌افتد؛ یعنی همین تبلیغات است؛ همین رسانه‌ها هستند که دارند زمینه‌سازی می‌کنند؛ شما ناگهان می‌بینید که یک قیمت، دو برابر شد؛ [یعنی] به فاصله کمی، ارزش پول ملی نصف شد؛ مثلاً توان و قدرت خرید پول ملی در مدت کوتاهی نصف شد؛ این رسانه‌ها این کار را دارند انجام می‌دهند.» (سخنرانی مقام معظم رهبری در دیدار با نمایندگان مجلس خبرگان در تاریخ ۱۳۹۷/۰۶/۱۵)

۳-۲-۲. تلاش برای دست‌یافتن به اجماع علیه جامعه دینی

پیش‌تر بیان شد که با عبرت‌گرفتن از داستان حضرت موسی در قرآن کریم، روشن می‌شود که دشمن با عوام فریبی، بهانه‌های مختلف، نسبت دادن مشکلات به دین و جنگ رسانه‌ای، تلاش می‌کند تا اجماعی علیه دین اسلام و کشوری مانند جمهوری اسلامی ایران، به دست آورد. برای مثال، وقتی فرعون به قوم خود می‌گوید: «ای قوم من! آیا حکومت و پادشاهی مصر ویژه من نیست و این نهرها از زیر [کاخ‌های] من به فرمان من روان نیستند؟ آیا [عظمت و حشمت من و فقر و تهیدستی موسی را] نمی‌بینید؟ مگر نه این است که...» (الزخرف/۵۱ - ۵۳)، علاوه بر عوام‌فریبی، تلاش می‌کند اجماع قوم خود برای مقابله با حضرت موسی را به دست آورد. همچنین وقتی فرعون قبطیان را علیه حضرت موسی تحریک

می‌کند (ر.ک: طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۷۳/۱۵) و جمعیت را بر ضد او بسیج می‌کند (ر.ک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۱۷/۱۵)، به دنبال به دست آوردن اجماع علیه موسی و بنی اسرائیل است.

مسئله اجماع علیه یک جامعه دینی، اثرات منفی دارد؛ برای مثال، یکی از اثرات اجماع جهانی علیه جمهوری اسلامی ایران، تحریم‌ها و قطعنامه‌هاست؛ همان‌طور که مسلمانان در صدر اسلام، سه سال در شعب اُبی طالب تحریم بودند؛ البته عاقبت، جریان حق، در صورت مقاومت، پیروز خواهد شد؛ همان‌طور که بنی اسرائیل با صبر و استقامت در برابر فرعون پیروز شدند: «و وعده نیکوتر و زیباتر پروردگارت بر بنی اسرائیل به [پاداش] صبری که [بر سختی‌ها و بلاها] کردند تحقق یافت.» (الأعراف/ ۱۳۷)

۳-۲-۳. تهدید

تهدید، حربه دیگر طاغوت‌هاست. (قرائتی، ۱۳۸۳: ۳۰۷/۸) فرعون حضرت موسی را تهدید می‌کند: «اگر معبودی جز من بگیری، قطعاً تو را از زندانیان [که زیر سخت‌ترین شکنجه‌اند]، قرار خواهم داد.» (الشعراء/ ۲۹) در واقع، فرعون با این سخن تند و تهدید ظالمانه، می‌خواست موسی (ع) را خاموش کند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۱۳/۱۵)

امروزه، جمهوری اسلامی ایران نیز با انواع و اقسام تهدیدها از سوی دشمنان مواجه است؛ تهدیدهای نظامی آمریکا با جمله معروف «همه گزینه‌ها روی میز است»، بارها از سوی دولت مردان آمریکایی تکرار شده است. با توجه به اینکه امام خمینی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، می‌فرمایند: «جوان‌ها هم مطمئن باشند که آمریکا هیچ غلطی نمی‌تواند بکند. بیخود صحبت از این است که اگر دخالت نظامی [کند]؛ مگر آمریکا می‌تواند دخالت نظامی در این مملکت بکند؟ امکان برایش ندارد.» (موسوی خمینی، ۵۱۶/۱۰)، نباید از تهدیدهای نظامی دشمن ترسید و آن را جدی گرفت.

۳-۲-۴. تطمیع

یکی دیگر از اقدامات دشمن، سیاست تطمیع است. از اقداماتی که فرعون با استفاده از آن، مردم را به خود جذب می‌کرد، تطمیع آنها با استفاده از اموال دنیایی، مانند زر و زیور، بود. این مطلب به گونه‌ای است که حضرت موسی (در قالب شکایت) به خداوند متعال عرضه داشت: «پروردگارا! فرعون و اشراف و سرانش را در زندگی دنیا زیور و زینت [بسیار] و اموال [فراوان] داده‌ای که [نهایتاً]

مردم را] از راه تو گمراه کنند.» (یونس/ ۸۸) علاوه بر این، فرعون که می دانست می تواند مردم را با مال دنیایی به خود نزدیک سازد، در انکار و تکذیب حضرت موسی، به اموال و مواهب دنیایی خویش و فقر حضرت موسی اشاره می کند: «ای قوم من! آیا حکومت و پادشاهی مصر ویژه من نیست و این نهرها از زیر [کاخ های] من به فرمان من روان نیستند؟ آیا [عظمت و حشمت من و فقر و تهیدستی موسی را] نمی بینید؟» (الزخرف/ ۵۱) باتوجه به مطالبی که بیان شد، سیاست تطمیع در صورت وجود مشکلات اقتصادی برای مردم، می تواند بسیار مؤثر واقع شود. دشمن می تواند با وارد کردن فشار اقتصادی به مردم و سپس معرفی خود و راهکارهای خود به عنوان حلال مشکلات اقتصادی و استفاده از جنگ رسانه ای، موجب گرایش مردم به سمت خود شود.

با گرایش مردم به دشمن، مذاکره با دشمن می تواند به راحتی به مطالبه عمومی تبدیل شود. با این کار، مردم به دشمن گرایش پیدا می کنند؛ در این حالت، اگر یک جامعه دینی برای حل مشکلات اقتصادی اش با دشمن وارد مذاکره شود، دشمن خود را در موضع بالایی می بیند که می تواند امتیازهای زیادی بگیرد. در جمهوری اسلامی ایران، در مقاطعی، دولت وقت، برای حل مشکلات اقتصادی، به مذاکره با دشمن روی آورده و پیشاپیش امتیازاتی به دشمن می دهد؛ اما در نهایت دشمن به توافقات خود عمل نمی کند. مقام معظم رهبری در مورد مذاکرات هسته ای، می فرمایند: «هدف از مذاکرات هسته ای، برداشته شدن تحریم ها بود که بسیاری از آنها برداشته نشد؛ ضمن اینکه اخیراً تهدید می کنند تحریم ها را با وجود تأیید قطعنامه سازمان ملل بازمی گردانند.» (دیدار با مسئولان نظام در تاریخ ۱۳۹۷/۰۳/۰۲) ایشان همچنین با اشاره به بدعهدی و بی صداقتی ۳ کشور اروپایی در اوایل دهه ۸۰، بر سر مسئله هسته ای (مذاکرات سعدآباد) می فرمایند: «اروپایی ها باید ثابت کنند که این بار، قصد تکرار آن بدعهدی را ندارند.» (دیدار با مسئولان نظام در تاریخ ۱۳۹۷/۰۳/۰۲)

۳-۲-۵. پیشنهاد مذاکره

وقتی دشمن در شرایط ضعف قرار می گیرد، برای خارج شدن از ضعف، سیاست هایی اتخاذ می کند. نمونه ای از این سیاست ها که در داستان حضرت موسی به آن اشاره شد، پیشنهاد مذاکره و پیمان شکنی، هنگام رسیدن به هدف، است. وقتی که عذاب های نُه گانه بر فرعونیان نازل می شود، فرعونیان دچار ضعف می شوند و چون نمی توانند مشکل شان را خودشان حل کنند، نزد حضرت موسی می آیند، با او مذاکره می کنند و بر سر مسائلی به توافق می رسند: «و هرگاه

عذاب بر آنان فرود آمد، گفتند: «ای موسی! پروردگارت را به پیمانی که با تو دارد [و آن مستجاب کردن دعای توسل] برای ما بخوان که اگر این عذاب را از ما برطرف کنی یقیناً به تو ایمان می‌آوریم و بنی اسرائیل را با تو روانه می‌کنیم.» (الأعراف/۱۳۴) «و وقتی گرفتار شدند [گفتند: «ای جادوگر! پروردگارت را بر پایه عهدی که با تو کرده [که اگر ایمان آوریم عذاب را از ما بردارد]، برای ما بخوان که بی‌تردید ما هدایت خواهیم یافت.» (الزخرف/۴۹) این مطلب نشان می‌دهد، اگر دشمن پیشنهاد مذاکره می‌دهد، احتمالاً در شرایط ضعف قرار دارد که مجبور شده پیشنهاد مذاکره بدهد. بعد از اینکه فرعونیان با حضرت موسی به توافق می‌رسند، عذاب از آن‌ها برداشته می‌شود، اما فرعونیان به وعده خود که ایمان آوردن و آزاد کردن بنی اسرائیل بود، عمل نمی‌کنند و به راحتی پیمان شکنی می‌کنند: «پس هنگامی که عذاب را تا مدتی که آنان به پایان مهلت آن می‌رسیدند از ایشان برطرف می‌کردیم، به دور از انتظار، پیمان‌شان را می‌شکستند.» (الأعراف/۱۳۵) در آیه دیگری می‌فرماید: «هنگامی که عذاب را از آنان برطرف می‌کردیم، ناگاه پیمان می‌شکستند.» (الزخرف/۵۰) این مطلب بیانگر فریب‌کاری دشمن است که در توافق، شرط می‌کند ابتدا باید همه مطالبات او به نحو کامل انجام شود تا بعد از آن، او به تعهداتش عمل کند؛ اما وقتی دشمن به هدفش رسید، به راحتی، پیمان شکنی می‌کند. پس اگر قرار است با دشمن مذاکره‌ای صورت گیرد، تعهدات باید گام به گام عملی شود. در مورد مذاکرت هسته‌ای ایران و پنج به علاوه یک، مقام معظم رهبری با اشاره به پیمان شکنی دشمن، می‌فرماید: «لغو تحریم‌ها نباید به اجرای تعهدات ایران منوط شود. نگویند شما تعهدات را انجام دهید، بعد آژانس گواهی دهد تا تحریم‌ها لغو شود؛ ما این مسئله را مطلقاً قبول نداریم. اجرائیات لغو تحریم‌ها باید با اجرائیات تعهدات ایران متنظر باشد.» (سخنرانی رهبر انقلاب در دیدار با مسؤولان نظام در تاریخ ۱۳۹۴/۰۴/۰۲)

۳-۲-۶. فریب‌کاری

اگر یک جامعه دینی دشمن‌شناس نباشد، به طور قطع، از دشمن ضربه می‌خورد. «هم دشمن را باید شناخت، هم شیوه‌های دشمنی را. راه و رسم‌ها و سمت‌وسوهای را که این‌ها برای دشمنی در نظر گرفته‌اند، [همه] باید بدانند؛ مسئولین باید بدانند، مردم هم باید بدانند.» (سخنرانی مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۵۹/۱۰/۱۹ در دیدار با مردم قم) بدیهی است که دستگاه دیپلماسی و سیاست‌مداران، باید دشمن‌شناس‌ترین افراد باشند؛ چراکه آن‌ها همواره با دشمن درگیر هستند. در مواجهه با دشمن باید همواره توجه کرد که یکی از ویژگی‌های

مهم دشمن فریب‌کاری است. از فریب‌کاری در قرآن کریم با واژه «عَرُور» (لقمان/ ۳۳ و فاطر/ ۵ و حدید/ ۱۴) یاد شده است. در میان لغت‌شناسان، برخی «العَرُور» را به معنی شیطان گرفته‌اند (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۳۴۶/۴ و ابن‌عباد، ۱۴۱۴: ۵۱۱/۴): «عَرُور، هر آن چیزی است که انسان را فریب دهد از مال، جاه، شهوت و شیطان.» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۶۰۴) برخی از لغت‌شناسان علت نامیده شدن شیطان به عَرُور را چنین بیان کرده‌اند: «شیطان به این دلیل عَرُور نامیده شده که انسان را به دوست داشتن چیزی وا می‌دارد که در واقع، آن چیز به او بدی می‌رساند.» (ر.ک: ابن‌اثیر جزری، ۱۳۶۷: ۳/۳۵۶ و ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۱۴/۵ و طریحی، ۱۳۷۵: ۳/۴۲۱) و این یعنی فریب‌کاری. برخی دیگر از لغت‌شناسان، به معنی «فریب‌کاری» در واژه عَرُور اشاره کرده‌اند. (ر.ک: ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۱۲/۵ و حسینی زبیدی، ۱۴۱۴: ۷/۲۹۹ و مصطفوی، ۱۳۶۸: ۷/۲۰۸ و قرشی بنایی، ۱۴۱۲: ۵/۹۲ و ۹۳) شیطان، دشمن انسان و فریب‌کار است. شیطان با وعده دروغ، توانست آدم و حوا را فریب دهد. این مطلب یک آموزه سیاسی برای سیاستمداران است که باید به همه سخنان و اقدامات دشمن، به دیده فریب بنگرند. امام علی علیه السلام به این مطلب اشاره می‌کنند و می‌فرمایند: «گاه دشمن نزدیک می‌شود تا غافلگیر کند؛ پس دوراندیش باش و خوشبینی خود را متهم کن.» (شریف‌الرضی، ۱۴۱۴: ۴۴۲ و مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۳/۶۱۰) مقام معظم رهبری با توجه به این آموزه سیاسی، در جریان مذاکرات هسته‌ای ایران و پنج‌به‌علاوه یک به مذاکره‌کنندگان هسته‌ای ایران هشدار می‌دهند و می‌فرمایند: «خوشبین نیستم به مذاکره؛ لکن می‌خواهند مذاکره کنند، بکنند...» (سخنرانی رهبر انقلاب در دیدار با دانش‌آموزان و دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۲/۰۸/۱۲) «گفتیم به طرف مقابل اعتماد نکنید؛ به لبخند او فریب نخورید؛ به وعده نقد که می‌دهد (وعده‌ی نقد، نه عمل نقد)، اعتماد نکنید؛ [چون] وقتی خرس از پل گذشت، برمی‌گردد و به ریش شما می‌خندد! این قدر اینها وقیحند.» (سخنرانی رهبر انقلاب در دیدار با مداحان اهل بیت علیهم السلام در تاریخ ۱۳۹۴/۰۱/۲۰) وقتی دشمن ضعیف می‌شود، پیشنهاد مذاکره می‌دهد؛ اما باید توجه داشت که این پیشنهاد مذاکره نیز نوعی فریب‌کاری است. به همین دلیل، باید در مذاکره با دشمن، با توجه به دستورالعمل امیرالمؤمنین علی (ع)، خوشبینی خود را متهم کرد.

۳-۲-۷. اقدام نظامی

اقدام نظامی یکی از آخرین اقدامات دشمن برای رسیدن به پیروزی سیاسی است. در داستان حضرت موسی (ع)، وقتی موسی به سوی فرعون رفت، فرعون

اقدام نظامی را در دستور کار قرار نداد؛ حتی بعد از شکستِ ساحران نیز فرعون تصمیمی برای اقدام نظامی نگرفت؛ اما اشرافِ قوم فرعون او را به اقدام نظامی تشویق کردند؛ آن‌گاه که گفتند: «آیا موسی و قومش را رها می‌کنی تا فساد کنند و تو و خدایان را واگذارند؟» (الأعراف/ ۱۲۷) پس فرعون تصمیم گرفت سخت‌ترین فشارها را بر بنی اسرائیل اعمال کند؛ پسران را بکشد و زن‌ها را زنده نگه دارد. (الأعراف/ ۱۲۷ و غافر/ ۲۵)

برای خنثی کردن تهدید نظامی دشمن، جامعه دینی باید همواره پیشرفته‌ترین تجهیزات نظامی را داشته باشد و در حالت آماده‌باش به سر برد. طبق آیه ۶۰ سوره انفال، هدف از فراهم کردن قدرت نظامی، ترساندن دشمنان است. هر اقدامی که دشمنان را بترساند، موافق با آیه ۶۰ سوره انفال است و هرسخن یا اقدامی که باعث ترس از دشمن شود، مخالف با این آیه است.

اگر مسئولان و نخبگان جمهوری اسلامی ایران برخلاف فرمایش امام خمینی و مقام معظم رهبری، مردم را از جنگ و قدرت نظامی دشمن بترسانند یا رسانه‌ها و روزنامه‌ها دوگانه‌هایی مانند دوگانه جنگ یا صلح را مطرح کنند که نشان دهنده ترس از جنگ با دشمن باشد، برخلاف سفارش قرآن عمل کرده‌اند.

۴- نتیجه‌گیری

۱. پیش‌نیاز دفاع از کیان یک جامعه و حفظ دستاوردهای نظام و جامعه انقلابی و دینی، شناخت اقدامات سیاسی و اجتماعی دشمن است تا با تدبیر و چاره‌جویی، راهکارهای لازم برای مقابله با آنها طراحی و پیش‌بینی شود.

۲. اقدامات اجتماعی دشمن برای ضربه‌زدن به دستاوردهای انقلابی یک جامعه دینی در سیره قرآنی حضرت موسی، عبارت است از: انکار حقانیت دین و دین‌داران از طریق تکذیب، اتهام‌زدن به رهبران و نخبگان جامعه، شایعه‌سازی، تمسخر، بهانه‌جویی، معرفی دین و جامعه دینی به عنوان عامل اصلی مشکلات، صرف حداکثر هزینه جهت مقابله با نظام دینی و تضعیف و از بین بردن نیروی جوان.

۳. اقدامات سیاسی دشمن برای ضربه‌زدن به دستاوردهای انقلابی یک جامعه دینی در سیره قرآنی حضرت موسی عبارت است از: جنگ رسانه‌ای، تلاش برای به‌دست آوردن اجماع علیه جامعه دینی، تهدید، تطمیع، پیشنهاد مذاکره و اقدام نظامی.

۴. دشمن معمولاً در شرایط ضعف، پیشنهاد مذاکره می‌دهد و می‌خواهد تمام مطالباتش انجام شود؛ اما وقتی مطالباتش انجام شد و به هدف رسید، پیمان‌شکنی می‌کند.

۵. یکی از سیاست‌های همیشگی دشمن، فریب‌کاری است؛ بنابراین، طبق فرمایش امام علی(ع)، رهبران و جامعه انقلابی و دینی در مواجهه با دشمن، باید خوشبینی خود را متهم کنند.

۶. قصص قرآنی یکی از ظرفیت‌های مغفول این کتاب آسمانی برای نشان دادن جاودانگی معارف قرآن و فرازمانی و فرامکانی بودن آموزه‌های آن، از جمله حوزه‌های سیاسی و اجتماعی و انقلابی، است. با استفاده از درس‌ها و عبرت‌های موجود در قصص قرآن، می‌توان به راه‌حل بسیاری از مشکلات سیاسی-اجتماعی و صیانت از اصول و ارزش‌های انقلابی در دوران معاصر، دست یافت.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه حسین انصاریان.
۱. ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین (۱۴۰۵). «عوالی اللثالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیة»، به کوشش مجتبی عراقی. قم: دار سید الشهداء للنشر.
۲. ابن ابی شیبیه، عبدالله بن محمد (۱۴۰۹). «الکتاب المصنف فی الأحادیث و الآثار»، به کوشش کمال یوسف الحوت. ریاض: مکتبه الرشد.
۳. ابن اثیر جزری، محمد بن مبارک (۱۳۶۷). «النهایه فی غریب الحدیث و الأثر»، به کوشش محمود محمد طناحی. قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
۴. ابن ادریس، محمد بن احمد (۱۴۱۰). «السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی و المستطرفات»، به کوشش حسن بن احمد الموسوی و ابوالحسن بن مسیح. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۵. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۲). «الخصال»، به کوشش علی اکبر غفاری. قم: جامعه مدرسین.
۶. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۵). «کمال الدین و تمام النعمه»، به کوشش علی اکبر غفاری. تهران: اسلامیه.
۷. ابن عباد، صاحب؛ ابن عباد، اسماعیل (۱۶۱۴). «المحیط فی اللغة»، به کوشش محمد حسن آل یاسین. بیروت: عالم الکتاب.
۸. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴). «لسان العرب»، به کوشش جمال الدین میردامادی. بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع و دار صادر.
۹. ابولفتوح رازی، حسین بن علی (۱۴۰۸). «روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن»، به کوشش محمد جعفر یاقحی و محمد مهدی ناصح. مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
۱۰. اشراقی، صدیقه (۱۳۸۳). «عبرت ها در نهضت حضرت موسی (ع)». تهران: پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اصول دین شعبه تهران.
۱۱. امینیان، بهادر (۱۳۸۷). «اسلام ستیزی در غرب: دلایل و ویژگی ها»، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و دوم، شماره ۱.
۱۲. بابایی، رضا (۱۳۸۴). «تاریخ شرق و غرب معاصر». تهران: مطالعات راهبردی بوعلی.
۱۳. بانوی اصفهانی، سیده نصرت امین (۱۳۶۱). «مخزن العرفان در تفسیر قرآن». تهران: نهضت زنان مسلمان.
۱۴. بحرانی، سید هاشم بن سلیمان (۱۳۷۴). «البرهان فی تفسیر القرآن»، به کوشش قسم الدراسات الإسلامیه مؤسسه البعثة. قم: مؤسسه بعثة.
۱۵. بروجردی، آقا حسین (۱۳۸۶). «جامع احادیث الشیعه (للبروجردی)». تهران: انتشارات فرهنگ سبز.
۱۶. بستانی، فؤاد افرام (۱۳۵۷). «فرهنگ ابجدی»، ترجمه مهیار رضایی. تهران: انتشارات اسلامی.
۱۷. بیگی اهری، محسن (۱۳۹۳). «تأثیر الگوی پیامبران الهی بر مبارزات سیاسی امام خمینی با تأکید بر الگوی حضرت موسی (ع)». تهران: پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
۱۸. حسینی زبیدی، محمد بن مرتضی (۱۴۱۴). «تاج العروس من جواهر القاموس»، به کوشش علی هلالی و علی سیری. بیروت: دارالفکر.
۱۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲). «مفردات ألفاظ القرآن»، به کوشش صفوان عدنان داوودی. بیروت: دارالقلم.
۲۰. رمضان، علی (۱۳۸۵). «سراب شرقی و غربی ناامید». تهران: خورشید.
۲۱. زمخشری، محمود بن عمر (۱۹۷۹). «أساس البلاغة». بیروت: دار صادر.

۲۲. سیوطی، جلال‌الدین (بی‌تا). «جامع‌الآحادیث». بی‌جا: بی‌نا.
۲۳. شریف‌الرضی، محمدبن حسین (۱۴۰۶). «خصائص الأئمة عليهم السلام (خصائص أمير المؤمنين عليه السلام)، به‌کوشش محمدهادی امینی. مشهد: آستان قدس رضوی.
۲۴. شریف‌الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴). «نهج البلاغة (للصبي صالح)»، به‌کوشش صبحی صالح. قم: هجرت.
۲۵. شعیری، محمد بن محمد (بی‌تا). «جامع‌الأخبار (لشعيري)». نجف: مطبعة حيدرية.
۲۶. شيخ حرعاملی، محمدبن حسن (۱۴۲۵). «إثبات الهداة بالنصوص والمعجزات». بيروت: اعلمی.
۲۷. شيخ حرعاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۹). «تفصيل وسائل الشيعة إلى تحصيل مسائل الشريعة»، تصحيح مؤسسة آل البيت عليهم السلام. قم: مؤسسة آل البيت عليهم السلام.
۲۸. _____ (۱۳۶۲). «الإيقاظ من الهجعة بالبرهان على الرجعة»، به‌کوشش سيدهاشم رسولی محلاتی. تهران: نوید.
۲۹. ضیایی، علی اکبر (۱۳۷۱). "روش‌های تبلیغی حضرت موسی علیه السلام در قرآن کریم"، فصلنامه مشکوة، شماره ۳۶ و ۳۷، صص ۴۳-۷۰.
۳۰. طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۴۱۷). «الميزان في تفسير القرآن». قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۳۱. طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳). «الإحتجاج على أهل اللجاج (للطبرسي)»، به‌کوشش محمدباقر خراسان. مشهد: نشر مرتضی.
۳۲. طریحی، فخر‌الدین بن محمد (۱۳۷۵). «مجمع البحرين»، به‌کوشش احمد حسینی اشکوری. تهران: مرتضوی.
۳۳. فراهیدی، خلیل بن أحمد (۱۴۰۹). «کتاب العين». قم: نشر هجرت.
۳۴. قرائتی، محسن (۱۳۸۳). «تفسیر نور». تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۳۵. قرشی بنایی، علی اکبر (۱۴۱۲). «قاموس قرآن». تهران: دارالکتب الإسلامية.
۳۶. قطب‌الدین راوندی، سعیدبن هبة الله (۱۴۰۹). «الخراج و الجرائح»، به‌کوشش مؤسسة الإمام المهدي عليه السلام. قم: مؤسسة امام مهدي عجل الله تعالی فرجه الشریف.
۳۷. قمی مشهدی، محمد بن محمدرضا (۱۳۶۸). «تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب»، به‌کوشش حسین درگاهی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی سازمان چاپ و انتشارات.
۳۸. کاظمی نجف‌آبادی، محمدرضا (۱۳۹۰). «بررسی الگوی هدایت قوم بنی اسرائیل توسط حضرت موسی (ع)». تهران: پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق، دانشکده مدیریت و معارف اسلامی.
۳۹. کبیر مدنی شیرازی، سیدعلی خان بن احمد (۱۴۰۹). «رياض السالكين في شرح صحيفة سيد الساجدين»، به‌کوشش محسن حسینی امینی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۴۰. کربله، بازیل (۱۳۷۷). «جامعه معاصر شوروی»، ترجمه حمیدرضا صادقی. تهران: مرزداران.
۴۱. کشی، محمدبن عمر (۱۴۰۹). «رجال الكشي. اختيار معرفة الرجال»، به‌کوشش محمدبن الحسن الطوسی و حسن مصطفوی. مشهد: مؤسسه نشر دانشگاه مشهد.
۴۲. متقی هندی، علی‌المتقی بن حسام‌الدین (۱۴۱۹). «کنز العمال»، به‌کوشش محمود عمر الدمیاطی. بیروت: دار الکتب العلمیة.
۴۳. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۳). «بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأبرار». بیروت: دار إحياء التراث العربي.
۴۴. مصباح‌الهدی، مصطفی (۱۳۹۵). "روش‌های تربیت در داستان حضرت موسی در قرآن"، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، شماره ۵۹ و ۶۰، صص ۱۴۰-۱۵۳.
۴۵. مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). «التحقيق في كلمات القرآن الكريم». تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد

اسلامی.

۴۶. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). «تفسیر نمونه». تهران: دارالکتب الإسلامية.
۴۷. ملاحسینی قطرمی، محسن (۱۳۹۵). «شیوه‌های تبلیغی حضرت موسی علیه السلام»، ماهنامه مبلغان، شماره ۲۰۳، صص ۳۸-۴۷.
۴۸. موسوی خمینی، روح الله (۱۳۸۶). «صحیفه امام». تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۴۹. مهدوی، ذوالفقار (۱۳۹۵). «تاریخ تحلیلی زندگانی حضرت موسی (ع)». قم: پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه، مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی.
۵۰. نوری، حسین بن محمدتقی (۱۴۰۸). «مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل»، مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی مؤسسه آل البيت عليهم السلام. قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
۵۱. هلالی، سلیم بن قیس (۱۴۰۵). «کتاب سلیم بن قیس الهلالي»، مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی محمد انصاری زنجانی خوئینی. قم: الهادی.

References

1. The Holy Quran, translated by Hossein Ansarian
2. Ibn Abi Jumur, Muhammad Bin Zain al-Din (1405). "Awali Al-Leali Al-Aziziyah in Al-Ahadith al-Diniya", by Mojtaba Iraqi. Qom: Dar Seyyed Al-Shohada Publishing House
3. Ibn Abi Shaiba, Abdullah bin Muhammad (1409). "Al-Katab al-Musnaf fi al-Ahadith and Al-Aqteor", by the efforts of Kamal Yusuf al-Hout. Riyadh: Al Rashd School
4. Ibn Athir Jazri, Muhammad Ibn Mubarak (1367). "Al-Nahiya fi Gharib Al-Hadith and Al-Athar", by Mahmoud Mohammad Tanahi. Qom: Ismailian Press Institute
5. Ibn Idris, Muhammad Ibn Ahmad (1410). "Al-Saraer al-Hawi for Tahrir Al-Fatawi (and Al-MuStarafat)", by the efforts of Hasan bin Ahmad Al-Musawi and Abul Hasan bin Masih. Qom: Islamic Publications Office affiliated with the Qom Academic Field Teachers Society.
6. Ibn Babuyeh, Muhammad bin Ali (1362). "Al-Khasal", the effort of Ali Akbar Ghafari. Qom: Society of teachers
7. Ibn Babuyeh, Muhammad bin Ali (1395). "Kamal al-Din and all the blessings", by the efforts of Ali Akbar Ghafari. Tehran: Islamia
8. Ibn Abbad, Sahib; Ibn Abbad, Ismail (1414). "The environment in the language", the effort of Mohammad Hassan Al Yassin. Beirut: Alam al-Katab
9. Ibn Manzoor, Muhammad Ibn Makram (1414). "Languages of the Arabs", the efforts of Jamaluddin Mirdamadi. Beirut: Dar-Al-Fakr Lal-Taprah, Al-Nashar, Al-Tawzii, and Dar-Isdar
10. Abul Touh Razi, Hossein bin Ali (1408). "Ruz al-Jinnan and Ruh al-Jinnan fi Tafsir al-Qur'an", by Mohammad Jafar Yahaghi and Mohammad Mahdi Naseh. Mashhad: Astan Quds Razavi Islamic Research Foundation
11. Eshraqi, Siddiqa (2013). "Lessons in the movement of Prophet Moses (pbuh)". Tehran: Master's thesis, School of Principles of Religion, Tehran branch
12. Aminian, Bahadur (2007). "Anti-Islamism in the West: Reasons and Characteristics", Foreign Policy Quarterly, Year 22, Number 1
13. Babaei, Reza (1384). "History of the East and the Contemporary West". Tehran: Bo Ali Strategic Studies
14. Isfahani lady, Seyedah Nusrat Amin (1361). "Makhzn al-Ifan in Tafsir Qur'an". Tehran: Muslim Women's Movement
15. Bahrani, Seyyed Hashem bin Suleiman (1374). "Al-Burhan fi Tafsir al-Qur'an", by the efforts of the Islamic Studies Department of Al-Ba'ath Foundation. Qom: Ba'ath Institute
16. Boroujerdi, Agha Hossein (2016). "College of Shia Ahadith (Lalborujardi)". Tehran: Farhang Sabz Publications
17. Buštani, Fouad Afram (1357). "Abjadi Culture", translated by Mahyar Rezaei. Tehran: Islamic Publications
18. Beigi Abhari, Mohsen (2013). "The influence of the model of the divine prophets on Imam Khomeini's political struggles with an emphasis on the model of Prophet Moses (pbuh)". Tehran: Master's thesis, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Faculty of Law and Political Sciences
19. Hosseini Zubeidi, Muhammad bin Morteza (1414). "Aj al-Arus Man Javaher al-Qamoos", by the efforts of Ali Hilali and Ali Siri. Beirut: Deralfikr
20. Ragheb Esfahani, Hossein bin Muhammad (1412). "The Vocabulary of Al-Qur'an Words", by the efforts of Safwan Adnan Davoudi. Beirut: Dar al-Qalam
21. Ramezani, Ali (1385). "Mirage of Eastern and Western despair". Tehran: Khurshid
22. Zamakhshari, Mahmoud bin Omar (1979). "The basis of rhetoric". Beirut: Dar Sader
23. Siyuti, Jalaluddin (Beita). "Collection of Ahadith". Bi-ja: Bi-na

24. Sharif al-Razi, Muhammad bin Hossein (1406). "Characteristics of the Imams (peace be upon them) (characteristics of the Commander of the Faithful, peace be upon them), by the efforts of Muhammad Hadi Amini. Mashhad: Aṣṭan Quds Razavi
25. Sharif al-Razi, Muhammad bin Hossein (1414). "Nahj al-Balagha (Lal Sobhi Saleh)", by the efforts of Sobhi Saleh. Qom: Hijra
26. Shayiri, Muhammad bin Muhammad (Beita). "Jamae-al-Akhbar (Lalshairi)". Najaf: Heydaria Press
27. Sheikh Haraami, Muhammad bin Hassan (1425). "Proofing God's Guidance with Texts and Miracles". Beirut: Alami
28. Sheikh Haraami, Muhammad bin Hassan (1409). "Detailing the means of the Shi'a to study the issues of the Shari'ah", edited by Al-Al-Bayt Foundation, peace be upon them. Qom: Al-Al-Bayt Foundation, peace be upon them
29. _____ (1362). "Al-Iqaz Man Al-Hujjaa Bal-Bruhan Ali-Reja'a", by Seyyed Hashem Rasouli Mahalati. Tehran: Navid
30. Ziyai, Ali Akbar (1371). "Preaching methods of Hazrat Musa (peace be upon him) in the Holy Qur'an", Mashkwa Quarterly, No. 36 and 37, pp. 43-70
31. Tabatabai, Seyyed Mohammad Hossein (1417). "Al-Mizan in Tafsir al-Qur'an". Qom: The Islamic Publications Office of the Qom Seminary Community of Teachers
32. Tabarsi, Ahmad bin Ali (1403). "Al-Hitjaj Ali Ahl al-Jajj (Lal-Tabarsi)", by the efforts of Mohammad Baqer Khorsan. Mashhad: Morteza Publishing
33. Tarihi, Fakhruddin bin Muhammad (1375). "Bahrain Assembly", by Ahmad Hosseini Ashkuri. Tehran: Mortazavi
34. Farahidi, Khalil bin Ahmad (1409). "The Book of Al-Ain". Qom: Emigration Publishing
35. Qaraati, Mohsen (2013). "The interpretation of light". Tehran: Lessons from Quran Cultural Center
36. Qorshi Banai, Ali Akbar (1412). "Qur'an Dictionary". Tehran: Islamic Library
37. Qutb al-Din Ravandi, Saeed bin Hibatullah (1409). "Al-Kharaj and Al-Jarah", by the efforts of Imam Al-Mahdi Foundation, peace be upon him. Qom: Imam Mahdi Institute
38. Qomi Mashhadi, Mohammad bin Mohammad Reza (1368). "Tafsir Kunz al-Daqaq and Bahr al-Gharaib", by Hossein Dargahi. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, Printing and Publishing Organization
39. Kazemi Najafabadi, Mohammad Reza (2019). "Investigation of the pattern of guidance of the Bani Israel by Hazrat Musa (pbuh)". Tehran: Master's thesis, Imam Sadegh University, Faculty of Management and Islamic Studies
40. Kabir Madani Shirazi, Seyyed Ali Khan bin Ahmad (1409). "Riyaz al-Salkin in the description of Seyyed al-Sajdin newspaper", by the efforts of Mohsen Hosseini Amini. Qom: Islamic Publications Office
41. Karbala, Basil (1377). "Soviet Contemporary Society", translated by Hamid Reza Sadeghi. Tehran: Marzadaran
42. Kashi, Muhammad Ibn Omar (1409). "Rajal al-Kashi, the option of knowing men", by the efforts of Muhammad bin Al-Hasan al-Tousi and Hassan Mostafavi. Mashhad: Publishing Institute of Mashhad University
43. Indian pious, Ali al-Muttaqi-bin Hussam al-Din (1419). "Kenz al-Amal", by the efforts of Mahmoud Umar al-Damiati. Beirut: Dar al-Katb al-Alamiya
44. Majlesi, Muhammad Baqir bin Muhammad Taqi (1403). "Bihar-al-Anwar Al-Jamaa Lederer Akhbar Al-Imam Al-Abrar". Beirut: Revival of Arab Heritage
45. Misbah Al-Hadi, Muṣṭafa (2015). "Education methods in the story of Prophet Moses in the Qur'an", Qur'anic Research Quarterly, No. 59 and 60, pp. 140-153
46. Muṣṭafavi, Hassan (1368). "Al-Thaqir in words